

3 нашого життя.

Незвичайний лист і незвичайна особа.—На апостольським престолом!—Одгук на законопроект еп. Никона,—лакти і надії!—Антіпедагогичні обставини і школи в сільській. Чукоzemій на різій «емі»—Зворушлива молитва й заклик до свяності!—Ойника з другого боку, або новий «мазепинець»,—«ні росучась!—Марій надії, або «один в полі не воїн!»—Дав «жинок».—Чи варто відповісти?

Лист до редакції єпископа Никона, надрукований у ч. 260 нашої газети, звернув на себе загальну увагу серед українського громадянства і тут, і за кордоном. Звичайно, не так азістом своєї звернені, як насамперед собою автора. Так ще не звикли ми, щоб «на апостольськім престолі» сиділа справедливі людина з звичайними людськими почуттями! Й говорила по-просту, по-людську, а не «прорікала» та «глахала»... І з цього погляду лист преосвященого автора справляє безперечне гарне й оригінальне враження. Ви зумієте че слово, яке можна розуміти, хоча б в ним і не згадувався; ви зумів безсторонньо й тверде поглянти на чужу іому власне справу й зробити ступінь у його становищі не зовсім звичайний. За наших обставин, коли сервізм так розпаншився серед вищого духовенства, коли карієрізм перелічаний по-модельному афоризм: «не ради Ісуса, а ради хліба куса»—заполонив усі помисли преосвящених і непреосвящених властивих духовних, коли дрібне політиканство увійшло ім у плоть і кров,—проте приємно вже побачити цирій учник і почуття людського слова, яке не обіце авторові ласки зверху, а навпаки.. Не диво, що це викликало загальну увагу й пікаль.

Цікаві й деякі частини з самого листа,—найбільш фактичні документи з листів до автора законопроекта про українську школу й товариства та його надії! Й перспективи. На цих частинах і хочу синоптизувати трохи доказлише.

Єпископ Никон пише, що ді-тєє відіслав силу листів з приводу свого законопроекту. «Пишуть,—каже ви,—читу, адвокати, священики, професори і т. і.—лодзе усякого стану, про фесії й вік. Ді-кілька тих листів, од священиків, перейшло й через нашу редакцію, і читачі мали змогу ознайом-

итися з думками їх авторів. Але далеко більше, звичайно, п'-силоало без посередника; треба думати, що більшілося почуванні невисловлені, бо не звикли у нас реагувати на привязним словом на громадській події. І між листами опублікованими знайдеться чимало таких, на яких варто спинити на часок увагу, варто здуматися і поробити з них відповідні висновки. Звичайно, автори всіх листів вітають почин єпископа, але часом докидають до него ту чи іншу фразу, ту або іншу ілюстрацію, якісно виразний факт, що кідає новий промінчик світла на танку ясну й разом та заплутану—політиканством, шаблоном та лурістю заплутану справу. «В 1905 році,— пише, наприклад, священик з Поділля,—коли вівесь місцевий уряд загубив голову і заховався в мишичу норі, коли все кругом падало і пропівавалася братня кров, я, священик-українець, з дідом прадіда, удеряв парашин тільки словом своїм, звісно, рідним—українським, зрозумілим для народу!» («Рада» ч. 249). «Десятиріків, — пише звідти в другий священик,—я служу священником у церкві і законочителем у школі. Але тільки в останні роки, коли я для проповіді в церкві і для навчання Закона Божого в школі став користуватися рідною мовою, я маю вітуху бачити, з якою радістю, з яким захопленням і довірям—а що може бути важливіше для вливання на людину?—і старі й малі ловляти мої слова!»*. Із спостере-

* Рада ч. 242. Між членом автор цього листа ізагада про національну діяльність докладені з минулого, і школа ведика буде, якщо ця діяльність так і затриматися на стосунків юденізму з газетою, «Чернігівськіх Новостей». І з лютого 1883 р. надійковано: «Революційний» його Високопреосвященство, поспівдований на рапорт благочинного для діяльності його, як благочинний для діяльності його юденізму, як і юденізм, як єпархії чернігівської народне народне малоросійське, а мелітопольське, особено літнім, малопонятіє та як усіченої обучені дітей грамотою і Законом Божім необхідно, чтобы священики школи обяснили уроки не іншче, как на місцінном нафічі малоросійськома. За исполнением сего иміють надобності, о, благочинній. Генваря 2 дня 1883 році». Архієпископом з Чернігів був том відомий історик церкви Філарет Гумилевський.

женен за 10—15 літ педагогичної своєї праці в сільській школі,—констатує один сільський священик,—з певністю скажу, що через ненормальності навчання школів у школах, не на рідній мові, курс наук доводиться вести звісі рік-два». І далі той же священик досить яскраво має антипедагогичні обставини в народній школі України. «Говорити до учня по українські і заставляти його одповідати по російські—це наче б рельєфні показувати учневі «превосходство» пануючої мови перед свою рідною, а доцільність і учнів одповідати уроки по українські ми, учаці, не маємо права!—і з цього виходить однаково мови велика і для вчителя і для школів» (ч. 220). І пей мотив дуже часто пробивається, мало не в кожному листі його знати. Інші звертають пильнішу увагу на школдні наслідки обрушитися системи і взагалі денационалізації українського народу. «Життя під нехтуванням і п'якуванням свого рідного, своєї істоти,—справдливо заявляє священик А. Ліський,—призначено, які нікчемні, на вимірання, народ наш сам на себе дів'ять» а за пристроям, а не маючи змоги називатися того, чого його вчать, він—як віс той, вибитий з коли що скаже по грудах і часто обладнав із кілометрів. «Може буди гірше за сепаратизм,—додає тоб самий священик,—задачини, занепад і економічний—то вже буде більше ніж банкроство всього народу. От що стартеш!» (ч. 224). Важко, з другого боку, й становище самої сільської інтелігенції, яку живою силом одлучають од народу, приневлюючи йї пити про твої національні форми. «Важко, дуже важко нам, Владико,—звіряється у одного невідомого священика з Поділля,—пропонувати слово боже і вести культурно-просвітній діяльність при сучасних умовах!—серед того стихійного, темного забитого «мазепинства»*, котре не звертає півкою уваги на циркуляри і заборони, а ворить на свій «мазепинський», «відданій д. Грушевським» мові» (ч. 242). Не диво, що законопроект еп. Никона вихнув нові налії цим людям, що сами розуміють вагу й відповідальності свого становища, яке один з до-

пісувачів характеризував словами апостола Павла: «коли не розумію значення слів—було тому чужоземець, а тоб, що говорить—чужоземець мені». Цим людям, яких силоміц поставлено в становище чужоземців на рідній землі й серед рідного народу, законопроект еп. Никона злетів немов би першою ластівкою нового ладу, став провістником можливості щось тут користин робити на рідній інші. І не диво, що один з авторів—священиків кінчака свого листа зворушливо мовило: верніх, Боже, на низу свою тих широких, добрих працьовитих, які вже єшо літ із двісті якісь запропастилися» (ч. 224). І не диво, що священик А. Потапенко, який до речі сказавши, один тільки її пішписав появим ім'я під своїм листом, обертається «а з закликом до житих і полумертвих від страху земляків моїх, а найчастіше товаришів зворої—українських священиків»—а за скликанім сміливіше братися до роботи на рідному полі. «А ну-ж, друзі,— пише о. Потапенко, —яко мога швидше і дримаймоих нехтівних письменників-пр-цюванів, що скомікалими—трудали протовіти нам в «камені» хоч малесеньку дірочку до свого сонечка, своєї освіти! Та не гайомося! Тоб пром'яни світла, що заблизає тут у дірочку, засліплює очі хижакам народної ної і вони всі сили використають, щоб знову затулати її!.. Не лякайтеся ж, а сміло виходьте на культуру боротьбу, бо дуже не пристойно нам, проводити становище Христового, як мишам ховається тоді, коли ми повинні не гаївши час проповідати дляобра народу України» (ч. 233). І мae рашість еп. Никон, коли наївши отакі й подібні голоси, запитує з обуренням: «Ну що ж, ванн обрустите! Невже не явиється нормальне? Невже я люблю до свого рідного—мови, школи, культури—зрада Росії, «мазепинство»? І, як зараз побачимо, єп. Никон мав право так запитати,—мав право навіть з обсістися причин б.. і його вже вишо пошипити в «мазепинці»!

Правду жакути для людей, що знають наші обставини, це не може бути нікто не звісі боротися і не мітити їх ім'я лишася мовчачі, кидаючись камінням п-тихеньку: може, мовляв, таки дошикульть..

Вертаючись до листа еп. Никона,

справи легко було наперед угадати. Оїціюю і законопроект зараз по то-му, як його надруковано в нашій газеті, й відповідаючи на заклики еп. Никона що-до «мазепинства», ми писали між іншими так: «не спадає авторам і друге на думку—що й іх самих легко можуть пошипити в «мазепинці» й «сепаратисти» за саме тільки бажання досить скромної реформи національних етносів на Україні» (ч. 204). І це тепер сталося. Сталося, звичайно, потай, бо вороги українства й досі не здіблюють на працюю і обверту критику нового законопроекту, «якік прильє к гортані» ім'я і вони тільки лястами засипають автора, сиплючи на його лайко, прокльонами й погрозами. Як сідітіть дивуючись еп. Никон, у деяких листах його просто обзывають «мазепинцем», зрадником та Юдою, лякають, погрожують розправитися з автором законопроекту «по-саратовські» (?) і т. і. Це покаже, що виступ еп. Никона не пройшов непомітно для другої сторони й викликав тут завалтувати злість, яка вже не має межі ні впливу в формах свого вилядання. Правда, приладно обізвати єпископа-вельможу зрадником чи «мазепинцем”—то вже було б заштадо навіть для скорбноголових чоркосотенців, тому то в чорній пресі збuto законопроект еп. його моз'їк: не поміти, мовляв.. Навіть той спеціаліст од «українського сепаратизму» не обізвався, що не заважався свого часу з російських академіків пошипити в «мазепинці”—її той спинився перед єпископом, бо кому ж охота розпісатися в уласній недотепності! І от лайливи листи, про які згадує еп. Никон, показують, що в тому таборі законопроект добре по-мітити, тільки й ім'я досі не росучаслив, на яку ступні, і свое ніжкове мовчання надолужує поки що приватною лайкою. Як вони вийдуть з того клопотливого становища—я не знаю, але поводження іхне в даному разі таке характерне, що мимовол звертає на себе увагу. Чистими способами воїнів не звісі боротися і не мітити їх ім'я лишася мовчачі, кидаючись камінням п-тихеньку: може, мовляв, таки дошикульть..

Вертаючись до листа еп. Никона,

мушу сказати кілька слів про ті на-
дії, які збудив законопроект у бага-
тьох, як видко, людей і які поділяє
сам автор законопроекту. Ще обмір-
ковуючи законопроект уперше, я ці-
нації назвав марними, характеризуючи
спроби здобути українську школу цим
шляхом як „земонстрацію безсилля“.
Я говорив тоді, що законопроект, по-
ставлений силами самих правих і від-
повідно приготовлений, не зbere на-
віть 30 підписів, потрібних, щоб дати
йому ход далі. Еп. Никон не поділяє
такої думки. Він сподівається, що де-
які селяни в Думі і всі батьшки під-
пишуть його законопроект, „як що,—
додає він,—не поклоняться Богу „Хо“
і як у них не вмерла совість єї любов
до рідного“. Гай, гай.—блажен, хто ві-
рує, але факти розбивають цю віру
цілком. Насамперед—думські селянине...
Практика ІІІ та ІV-ї Думи виразно
показала, що то за селянине й які на
них можна покладати надії. Зокрема
в українській справі під час пам'ят-
них дебатів у Думі перед літом, після
безглуздого виступа д. Родзянка—дум-
ське селянство не спромоглося висла-
ти з поміж себе на трибуну когось
розумішого за д. Макогона, який в
додачу виступив проти української
школи. Це надто симптоматично, які те,
що єдиний з меж селянства, хто ще
не відчувається рідної справи, д. Мер-
ещій просто заявив у „Маяці“, що
„один в полі не воїн“... А ті ж деба-
ти були спробою свідомості й настрою
і ніхто, у кого соравді „не вмерла со-
вість і любов до рідного“ і хто не по-
клонився богові „Хо“ та розумів, що
діялось—не міг би відержати тієї
спроби мовчки — такою стойчною бай-
дужістю. Ще менш надій можуть ви-
кликати з цього погляду думські ба-
тьшки, і сам еп. Никон повинен би
добре знати, чому це так. Загальний
настрій вищої духовної влади відомий
їм дуже добре; знають вони й такі
факти, як той, що подає один з
кореспондентів еп. Никона через нашу
газету—промову подільського єпископа
„по щекотливому (!) вопросу объ употреб-
лении малороссийского языка въ
церковной проповѣдѣ“ (Рада, ч. 272);
знають і долю заходів подільського ду-
ховенства завести українську мову в

народних школах та українські дисцип-
ліни в духовній семінарії навіть з до-
зволу синоду; знають парешті й осо-
бисту долю тих священиків, що нава-
жились були проти води йти. З друго-
го боку, теж велими симптоматич-
ним факт, опублікований цими днями в „Кіевлянинѣ“, що догану націона-
лістам за їхнє „услуженіе октябрис-
тамъ“ підписало аж два єпископи „въ
сослуженіи“ з кількома архимандритами
та протопопами. Це теж виразно
показує настрій духовних сфер на Ук-
раїні. І от, знаючи це все, чи ж мо-
жуть думські чан-отці, що пішли в
Думу „съ благословеніемъ его преосвя-
щенства“ й роблять там здебільшого
кар'єру на націоналізмі—раптом пор-
вати з усім своїм минулым і комітъ
головою пірнути в недовідому будучи-
ну? Як це небезпечно як-раз з кар'є-
рного погляду, найкращим показчи-
ком може бути доля самого еп. Нико-
на, що замісць Думи присилає свій за-
конопроектаж із Красноярського... А
промінти з примусу Думу на Красно-
ярське сам один тільки він і зважив-
ся. А вже давно так само єдиний д.
Мерещій мовив, що „один в полі не
воїн“.

Не воїн тільки що-до практичних
результатів, але й сам один чоловік
може і повинен, коли йому совість на-
казує, виступити в оборону права і
правди, не обманюючи тільки себе
що-до безпосередніх наслідків свого
вчинку. Не можемо ми себе обманюва-
ти і що до долі законопроекту про
українську школу і думаємо, що він
безнадійно застряне, не дійшовши на-
віть до думської комісії, як це було з
законопроектом 37 в ІІІ-ї Думі. Але
разом з тим мусимо признати, що смі-
ливий виступ еп. Никона своє зробив,
що міг зробити за теперішніх обста-
нин: збудив зацікавлення до україн-
ської справи у одних і примусив „вку-
ситися за язик“ других. Нашої темної
ночі і це вже річ не мала, і за-для цьо-
го вже одного варто було і єдиному
еп. Никонові „воювати“...

Сергій Єфремов.